

Mediedebatt om färre frågor

Dagordningen i svenska nyhetsmedier
under valrörelserna 1979–2018

Bengt Johansson*

Grispremievalet 1952, Villakostnadsvalet 1979 eller varför inte Miljövalet 1988? I statsvetaren **Peter Esaiasons** klassiker *Svenska valkampanjer* (1990) döps varje valrörelse efter vad som karakteriserat valdebatten fram till valdagen. Ibland präglas de sista valrörelseveckorna av sakfrågor och därför får de namn som associerar till de frågor som satte störst avtryck. Ibland är det enskilda personer i fokus, till exempel Per-Albinvalet 1936 eller Westerbergvalet 1985. Den förra då det socialdemokratiska partiet systematiskt satsat på att lansera partiledaren **Per-Albin Hansson** som landsfader. Den senare då Folkpartiets partiledare **Bengt Westerberg** gjorde en opinionsraket efter en lyckad valkampanj.

I andra fall har det handlat om själva kampanjmetoderna, ofta när nymodigheter lagts till partiernas befintliga kampanjarsenaler. När tv:n kom föränd-

* Bengt Johansson är professor i journalistik och masskommunikation vid JMG, Göteborgs universitet.

rades kampanjandet och därför kallas valet 1960 för TV-valet. På liknande sätt fick valrörelsen 1964 namnet Halmhattsvalet efter Folkpartiets gimmick att använda halmhattar för att vitalisera mötesverksamheten och locka den unga publiken. Tveksamt om det lyckades, för partiet tappade väljare jämfört med tidigare val.

Ytterligare ett sätt att namnge valrörelser är då enskilda händelser präglar valkampanjen. Bondetågs-valet 1914 syftar på den politiska kris som utbröt efter kung **Gustav V:s** borggårdstal inför de tusentals bönder som samlats för att betyga konungen sitt stöd och är ett exempel på en händelse som definierat en valrörelse. Statsskuldsvalet 1994 då efterdyningarna efter 1990-talets kris präglade valrörelsen. Men som sagt, ibland är det enskilda frågor som dominerat valdebatten, så som exemplen med Grispremievalet 1952 då valdebatten saknade ideologisk spänst och mest ägnades åt utformningar av detaljer, som till exempel stöd för landets grisbönder. Eller Villakostnadsvalet 1979 där **Olof Palmes** mindre lyckade insats i partiledarutfrågningen i tv ifråga om ränteavdrag styrde valdebatten till att handla om garantier till villaägarna.¹ Miljövalet 1988 fick namnet av att miljöfrågan kom högt upp på dagordningen, inte minst beroende på massdöd av sälar utanför längs den svenska västkusten som bidrog till att Miljöpartiet kom in i riksdagen.

¹ Värt att notera att det finns en kamp om verklighetsbeskrivningarna mellan göteborgska statsvetare och medieforskare: Kent Asp kallar 1979 års val för Kärnkraftsvalet och Henrik Oscarsson, som fortsatt namngivandet efter Esaiasson, benämner exempelvis 2010 års val som Åttapartivalet medan Asp kallar det för Blockvalet (Asp, 2011; Oscarsson, 2022).

Dagordningen är viktig, inte bara för att forskare ska kunna etikettera valrörelser. Den är också vad medieforskarna **Kent Asp** och **Johannes Bjerling** ser som ett uttryck för premissmakten, det vill säga det som skapar förutsättningar för hur den politiska debatten kommer gestaltas (Asp & Bjerling, 2014). I en valrörelse är premissmakten, eller dagordningsmakten, central. Alla politiska partier vill att valrörelsen ska handla om frågor där de själva upplever att de är starka och har en genomtänkt politik. Socialdemokraterna har ofta velat att valrörelser ska handla om välfärd och sysselsättning, medan Moderaterna gärna sett att debatten fokuserar på lag och ordning samt skatter. Miljöpartiet vill prata klimatfrågor, medan Sverigedemokraterna vill ha fokus på invandring och så vidare. Alla vill debattera på hemmaplan, i frågor där de uppfattar att de har en stark position, där de äger saken (Petrocik, 1996; Petrocik m fl, 2003; Walgrave m fl, 2009, 2015).

Frågan om valrörelsernas dagordning väcker många frågor, inte minst om makt. Vem styr dagordningen och hur påverkar den väljarna? Men dagordningsmakten reser också frågor kopplat till demokratiteoretiska perspektiv, det vill säga om bilden av sakfrågorna ger väljarna ett fullgott beslutsunderlag för att välja parti på valdagen. Det här kapitlet ska ge en bild av hur *nyhetsmediernas* makt över dagordningen sett ut i svenska riksdagsvalrörelser under mer än 40 år. Fokus ligger på att försöka beskriva och diskutera den generella utvecklingen utifrån demokratiteoretiska perspektiv. Kort sagt, hur ser mediedagordningen ut under valrörelser? Har den förändrats och går utveck-

lingen åt rätt håll? Slutsatserna baseras på den forskning som gjorts inom ramen för Medievalundersökningarna vid JMG, Göteborgs universitet.

Från 1979 och fram till 2010 ansvarade Kent Asp för dessa och i boken *Mediekratin – mediernas makt i svenska val* (2014) förde han tillsammans med medförfattaren Johannes Bjerling fram ett antal slutsatser, bland annat om hur mediernas dagordningsmakt sett ut. Men eftersom det genomförts två riksdagsval – 2014 och 2018 – med åtföljande Medievalundersökningar kan vi se hur utvecklingen sett ut det senaste decenniet jämfört med tidigare undersökta valrörelser (Johansson, 2017; Johansson & Strömbäck, 2019).

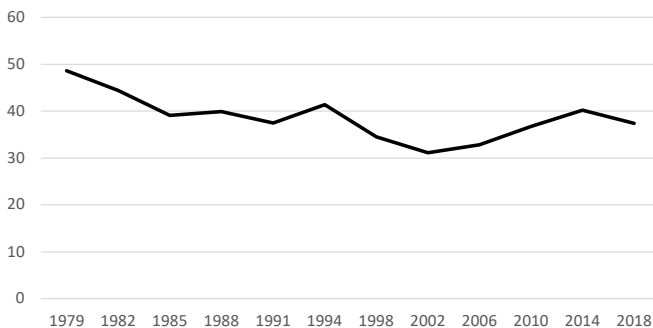
De nyhetsmedier som ingår i analyserna är nyhetsmaterialet under de fyra sista veckorna av valrörelsen i morgontidningarna *Dagens Nyheter* (DN) och *Svenska Dagbladet* (SvD), kvällstidningarna *Aftonbladet* och *Expressen* samt etermedierna, representerade av Rapport i *Sveriges television* (SVT) och Ekot i *Sveriges Radio* (SR). Notera att inga kvällstidningar ingick i analyserna i Medievalundersökningarna 1991 och 1994, vilket gör att inga slutsatser om *Aftonbladet* och *Expressen* kan göras från dessa valrörelser.

Från prispall till smörgåsbord?

En av de trender som Asp och Bjerling pekar ut är att mediedebatten mer och mer liknar ett smörgåsbord av sakfrågor. De drar linjerna tillbaka ända till 1950-talet och konstaterar att det blir allt ovanligare att några få frågor dominerar valrörelserna. Från mitten av 1980-talet ser de också en tydlig trend mot en mer diversi-

fierad valbevakning och under det nya århundradet blir det allt ovanligare att enskilda frågor styr hela valdebatten. Frågan är om bilden stämmer även under 2010-talet.

Figur 1. Sakfrågekoncentration (tre-i-topp) i svenska nyheter under valrörelserna 1979–2018 (procent).

Kommentar: I analysen ingår nyhetsmaterialet de fyra sista veckorna av valrörelsen i DN, SvD, Aftonbladet, Expressen, Rapport i SVT, Ekot i SR. Sakfrågekoncentration=andel för de tre mest uppmärksammande sakfrågorna. Kvällspress finns inte med i underlaget för 1991 och 1994.

Källa: Medievalsundersökningarna 1979–2018.

Inte riktigt. I analyserna av Medievalsundersökningarnas hela tidsserie från 1979 fram till 2018 framträder snarast ett u-format mönster (Figur 1). Sakfrågekoncentrationen – det vill säga hur stor andel av mediernas uppmärksamhet som de tre största frågorna får – minskar från att ha legat på nästan 50 procent till ca 30 procent mellan valrörelserna 1979 och 2002. Sedan vänder det uppåt igen och under 2010-talet ligger sakfrågekoncentrationen på liknande nivåer som i mitten på 1990-talet, det vill säga att de tre mest dominerande

sakfrågorna får ungefär 40 procent av allt utrymme i valbevakningen.

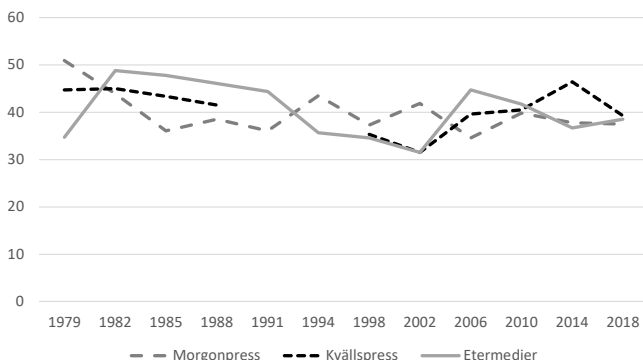
Vad är det då som har hänt? Sett till de två senaste två valrörelserna har några stora frågor fått stort genomslag. I valrörelsen 2014 nådde invandring och integration nivåer på uppemot en femtedel av alla valnyheter, vilket är nivåer som inte setts sedan 1980-talet då kärnkraft, löntagarfonder och miljö toppade valdebatterna. 2010-talet har, på ett helt annat sätt än tidigare, präglats av invandringsfrågan och i valrörelsen 2014 dominerade den (tillsammans med skolfrågor och ekonomi) valrörelsen (se Johansson, 2017). Även i valrörelsen – 2018 – var invandring och integration centrala frågor som hamnade topp-tre i medierapporteringen. 2018 toppades valbevakningen trots det av sjukvård och omsorg. Dels för att flera partier gärna pratade sjukvård eftersom väljarna såg detta som en viktig fråga, dels pågick en debatt om vinster i välfärden och om stafettläkare. Men framförallt var det lagen om stöd och service till funktionshindrade (LSS) som fick stort genomslag, särskilt under den näst sista veckan i valrörelsen, när den socialdemokratiska regeringen hamnade rejält på defensiven.

Med andra ord ser vi inte längre en klar trend mot ett allt mer dignande smörgåsbord av frågor. Snarare tvärtom. Under 2000-talet har istället valdebatten återigen fokuserat på lite färre frågor och några har fått riktigt stort genomslag. Frågan är vad det beror på. En möjlig förklaring skulle kunna vara att det, åtminstone delvis handlar om att morgontidningarna gått över till tabloidformat och inte bevakar valrörelsen i samma omfattning som tidigare och kanske då också med en

mindre bredd. Kvällspressen har blivit loket i medievalrörelsen, eftersom de också bevakar valet mer än tidigare och i större omfattning räknat i antalet artiklar än morgontidningarna. Kvällspressen har ju också en tradition av att vinkla hårdare på det som uppfattas ha högt nyhetsvärde, vilket kan ha bidragit till att mediebildens sammantaget blir mer koncentrerad till färre frågor. Är det detta som slår igenom?

I figur 2 har sakfrågekoncentrationen på de tre mest uppmärksammade frågorna delats upp på medietyp (morgontidningar, kvällstidningar och etermedier) för att på så sätt kunna avgöra om de framförda förklaringarna har någon bäring.

Figur 2. Sakfrågekoncentration (tre-i-topp) i svenska nyheter under valrörelserna 1979–2018, fördelat på medietyp (procent).

Kommentar: I analysen ingår nyhetsmaterialet från de fyra sista veckorna av valrörelsen. Morgonpress= DN och SvD, Kvällspress= Aftonbladet och Expressen, Etermedier= Rapport i SVT och Ekot i SR. Sakfrågekoncentration=andel för de tre mest uppmärksammade sakfrågorna. Kvällspress finns inte med i underlaget för 1991 och 1994.

Källa: Medievalsundersökningarna 1979–2018.

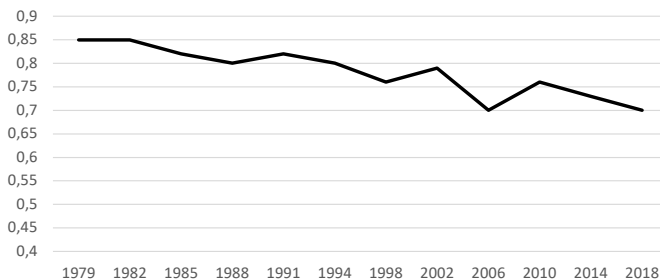
Ser vi på morgontidningarna så har den, sedan mitten av 1980-talet, haft ungefär samma nivå på koncentrationen till topp-tre-frågorna. Det går lite upp och ner, men det syns ingen tydlig trend. Övergången till tabloid verkar med andra ord inte avspelas i sakfrågekoncentrationen. Fokus på färre frågor under de senaste valrörelserna, jämfört med valrörelserna runt sekelskiftet, är däremot relativt tydligt i såväl *Aftonbladet*, *Expressen* som i public servicenyheterna. Eftersom kvällspressen numera har fler valnyheter än morgontidningarna blir också uppgången kraftigare, men uppgången i sakfrågekoncentration under 00-talet och 10-talet beror inte bara på kvällspressens ökade bevakning. Mönstret syns också i etermedierna, vilket gör att förklaringen främst får sökas på annat håll. En möjlig sådan är att det speglar en ökad polarisering i samhället, där inte minst frågor om invandring och integration dominerat debatten med åtföljande starka åsikter och känslor. Sådana frågor har kanske polariserat mediernas nyhetsurval under de senaste valrörelserna, eftersom frågor som engagerar brukar få högre nyhetsvärde.

Enighet eller pluralism bland dagordningarna?

En annan fråga om premissmakten är om nyhetsmedierna ger samma bild av valets frågor. Ser bilden av valrörelsen likadan ut oavsett om den vilsne väljaren dyker ner i *DN* eller väljer att läsa *Expressen* varje dag? Eller ser kanske bilden av valets viktigaste frågor helt annorlunda i public service? Kort sagt: Är det samma

dagordning oberoende av vilka nyheter en väljare tar del av?

Figur 3. Dagordningsöverensstämmelse i svenska nyheter under valrörelserna 1979–2018 (genomsnittligt ÖK).

Kommentar: I analysen ingår nyhetsmaterialet de fyra sista veckorna av valrörelsen i DN, SvD, Aftonbladet, Expressen, Rapport i SVT, Ekot i SR. Dagordningsöverensstämmelse mäts genom den genomsnittliga fördelningen av sakfrågor mellan alla medier. Överensstämmelsekoefficienten (ÖK) bygger på att två procentfördelningar jämförs med varandra och anger grad av likhet eller överensstämmelse mellan de två procentfördelningarna. Om en fördelning 25 %, 25 % och 50 % jämförs med fördelningen 20 %, 25 % och 55 % blir den summerade procentdifferensen 10. Överensstämmelsekoefficienten blir i detta fall 0.95 ($1-0.10/2$) (se Asp, 1986). Kvällspress finns inte med i underlaget för 1991 och 1994.

Källa: Medievalsundersökningarna 1979–2018.

I figur 3 presenteras dagordningsöverensstämmelsen i svenska valrörelsenyheter. Urvalet av medier är det samma som tidigare, men här bygger analysen på hur lika/olika nyhetsredaktionernas hela dagordning är. I materialet urskiljs 28 olika sakfrågor, där stora frågor som skatter, ekonomi och vård ingår, men även mindre frågor såsom mediepolitik, regionalpolitik och religion finns representerat. Hur mycket uppmärksamhet medierna har gett olika sakfrågor jämförs sedan sinsemellan för att få fram ett mått på hur lika dagordningarna är. I varje valrörelse – förutom 1991 och 1994, då kvälls-

pressen inte ingick i undersökningen – görs 15 parvisa jämförelser och i figuren visas genomsnittet av dessa jämförelser.

Här syns en tydligare trend (Figur 3). I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet hade morgontidningarna, kvällspress och public service en väldigt likartad dagordning. Kort sagt spelade det ingen roll om den intresserade väljaren läste kvällspress, slog sig ner framför tv-nyheterna eller läste en av storstadsmorgontidningarna. Bilden av vad valrörelsen handlade om var densamma. Men även om det finns några hack i kurvan är trenden tydlig. Skillnaderna mellan nyhetsredaktionernas prioriteringar är större idag jämfört med för 40 år sedan. Med andra ord spelar det större roll vilka nyheter väljarna tar del av för hur de uppfattar vad valdebatten handlar om. Under Löntagarfondsvalet 1982 gjorde de stora nyhetsmedierna i stort sett en identisk nyhetsvärdering. Under 2000-talet är skillnaderna större. De stora nyhetsredaktionerna väljer oftare utsträckning att fokusera på olika frågor under valrörelsen. Med detta sagt ska det ändå påpekas att de ofta har ungefär samma frågor ”topp-fem”, men de prioriterar lite olika på topplistan. Exempelvis hade *Aftonbladet* i valet 2018 ett starkare fokus på vårdfrågor än andra redaktioner och Ekot var den enda som toppade med miljö, samtidigt som DN skilde ut sig genom att inte ha med polis- och rättsväsende på topplistan, vilket alla andra redaktioner hade.

Om vi försöker tolka resultaten utifrån sakfrågekoncentration och dagordningsöverensstämmelse framträder en bild av ett medielandskap som till stora drag ändrat karaktär. Eller med andra ord: Nyhetsredak-

tionerna väljer idag att i högre grad profilera valbevakningen till ett antal färre frågor. I början av 1980-talet tilläts de stora frågorna dominera valdebatten och alla nyhetsredaktioner lekte följa-John i sin nyhetsvärdering. Det var oavsett om det handlade om valrörelser som brukar beskrivas som styrda av journalisterna (till exempel Villakostnadsvalet 1979 eller Miljövalet 1988) eller Löntagarfondsvalet 1982. Alla gjorde likadant.

Lite hårdraget går det att säga att varje redaktion numera har sin egen valrörelse. Tolkningen förstärks av det faktum att redaktionerna i allt högre grad gör egna partiledarintervjuer, gör egna satsningar på olika frågor och även planerar gräv under valrörelsen. I tidigare analyser av valrörelsen 2018 har vi formulerat det som att spelplanen var mediernas och att partierna i stor utsträckning ”tvingades” anpassa sig till de format som nyhetsmedierna erbjöd (Johansson & Strömbeck, 2019). Men slutsatsen var ändå att partierna styrde sakfrågorna, vad debatten skulle handla om. Motsäger då analyserna i detta kapitel den slutsatsen? Inte nödvändigtvis.

Det går också att se det som att en pluralistisk modell av valjournalistik fått fäste. Partierna har sina frågor som de lyfter och i en pluralistisk modell finns öppningar för dagordningsarbete riktat mot olika redaktioner. Maktfrågan är givetvis delikat. Det går inte med de analyser som presenterats avgöra om Ekots fokus på miljöfrågan 2018 överhuvudtaget har att göra med vare sig strategier från Miljöpartiet eller Centern, om det handlar om en redaktionell strategi – eller om det bara handlar om en lite annorlunda nyhetsvärdering på Ekoredaktionen. Vi kan inte heller avgöra

exakt vilka krafter som bidrog till att vårdfrågan fick sådant genomslag i *Aftonbladet* i samma valrörelse. Det vi kan konstatera är att när redaktionerna väljer att återigen koncentrera valjournalistiken till färre frågor gör det inte exakt samma prioritering och därmed kommer valrörelsen se annorlunda ut beroende på vilka nyheter väljaren tar del av.

Demokratiska ideal och mediedagordningen

Det är dags att plocka fram de demokratiteoretiska glasögonen och reflektera över vilka implikationer resultaten har för väljarna. Kort sagt: Är det en positiv utveckling för väljarna med en mediedagordning som är mer sakfrågekoncentrerad och att nyhetsredaktionerna gör olika nyhetsprioriteringar av vilka sakfrågor de lyfter? Eller, annorlunda uttryckt: Är smörgåsbordet eller prispallen att föredra för den vilsne väljaren och är pluralism eller enhetlighet ifråga om dagordningar bäst när väljaren ska göra sitt val i röstningsbåset? Som vanligt är svaret helt och hållet beroende på vilka demokratiska värden vi lyfter fram (Asp, 2007; Marx Ferree, 2002; Strömbäck, 2005).

Tar vi utgångspunkt i synen att väljaren ska ta ett rationellt beslut på valdagen, enligt den representativa demokratimodellen, så ska medborgaren få relevant information för att kunna ta ett upplyst beslut. Mediernas uppdrag är att bidra till att väljaren kan välja parti på valdagen, att ge information om de sakfrågor valet gäller och vilka åsikter partierna har i dessa frågor. Hur passar då utvecklingen av mediedagordningen in på ett sådant ideal? För den intresserade väljaren som tar del

av flera olika medier är det rimligen bäst med en mångfald av frågor där olika medier fokuserar på lite olika saker. I så fall finns en möjlighet att både fördjupa sig liksom att få en bredd i perspektiv på valinformatio-
nen. För denne väljare är det med andra ord bra med en mer spridning av dagordningen. Däremot är fokus på ett fåtal frågor kanske mer problematiskt. Lite förenklat kan det uttryckas som att valrörelserna i början av 2000-talet var bäst utifrån en sådan väljares perspektiv.

Men det finns andra demokratiska ideal än att allt ljus ska ligga på att göra ett upplyst val. Med mer deltagardemokratiska utgångspunkter är inte information det enda som är viktigt. Deltagardemokrati trycker istället på politiskt deltagande och medierna bör därför lyfta fram sådant som engagerar och skapar intresse för valrörelsen och dess frågor. Ser på vi dagordningsanalysen med ett sådant perspektiv är pris-pallen med dess koncentration på få toppfrågor inget problem överhuvudtaget, snarare är smörgåsbordets oändliga valmöjligheter svårare att förena med att mobilisera väljarna inför valet. Sett ur det perspektivet är snarast de senaste valrörelserna, liksom de under tidigt 1980-tal, ett ideal där få frågor kunnat fånga intresset hos väljarna. Men 2010-talets valrörelser med större skillnader mellan mediernas dagordningar är mer problematisk eftersom risken finns att det skapar en fragmentiserad valrörelse som inte engagerar. Men det resonemanget borde 1980-talets gemensamma dagordning skapa en större känsla av att det handlar om en och samma valrörelse vilket skapar intresse. Engagemanget ökar om vi upplever att valrörelsen angår alla och att vi pratar om samma frågor.

Ett ytterligare perspektiv är samtalsdemokratiska ideal som lägger ytterligare vikt på förutsättningarna för ett demokratiskt samtal och trycker på att den offentliga debatten ska bjuda in och erbjuda goda förutsättningar för en civiliserad offentlig debatt. Hur passar då utvecklingen av de svenska valrörelsernas mediedagordning in på ett sådant ideal? Här skulle den begränsade dagordningen som prispallen innebär skapa problem, eftersom många frågor inte får utrymme att diskuteras. Den fragmentiserade dagordningen är knappast heller eftersträvansvärt eftersom det kan sägas minska den offentliga sfären till ett antal semi-offentliga rum (en valrörelse på varje nyhetsredaktion!). Ur ett samtalsdemokratiskt perspektiv är i så fall kanske 1990-talets valrörelser, med där många frågor fick plats och där alla medier hade en ganska lik prioritering av sakfrågor i nyhetsrapportering att föredra.

Som så ofta är det inte så enkelt att dra enkla normativa slutsatser utifrån hur medieoffentligheten förändras över tid. Lite beroende på om huruvida det viktigaste centrala demokrativärdet är det upplysta valet, engagemanget eller det goda samtalet infaller guldåldern för de svenska medievalrörelsernas nyhetsvärdering vid olika tidpunkter. Men det verkar knappast som det senaste decenniets utveckling med en mer hårdprioriterad och framförallt pluralistisk medievalrörelse samsas så väl med några av de demokrati-modeller som presenterats. Å andra sidan handlar det som så ofta om perspektiv, om vad vi jämför med. För skulle vi blanda in alternativa nyhetsmedier i leken (se Dahlgrens kapitel i denna volym) skulle de etablerade

riksmediernas nyhetsbevakning av valrörelsen ändå framstå som ett smörgåsbord där enigheten är närmast total. Allt handlar om perspektiv, även när det gäller mediernas dagordning.

Referenser

- Asp, Kent (2007). Fairness, Informativeness, and Scrutiny. *The Role of News Media in Democracy*. *Nordicom Review* 28: 31–50.
- Asp, K. (2011). *Mediernas prestationer och betydelse. Valet 2010*. Göteborg: JMG, Göteborgs universitet.
- Asp, K., & Bjerling, J. (2014). *Mediekratin – mediernas makt i svenska val*. Ekerlids.
- Esaiasson, P. (1990). *Svenska valkampanjer 1866–1988*. Allmänna Förlaget.
- Gardeström, E. (2020). Objektivitet och vänstervridning – när professor Westerståhl skulle mäta Sveriges Radios nyheter och ville begränsa journalisternas yttrandefrihet. I Elin Gardeström och Lars Truedson (red.), *Sanning, förbannad lögn och journalistik – om journalistikens anspråk på att säga sanningen* (s. 163–183). Institutet för mediestudier.
- Johansson, B. (2017). Medievalrörelsen 2014. I Bengt Johansson & Lars Truedson (red.), *När makten står på spel – journalistik i valrörelser* (s. 22–57). Institutet för mediestudier.
- Johansson, B., & Strömbäck, J. (2019). *Kampen om mediebilden. Nyhetsjournalistik i valrörelsen 2018*. Institutet för mediestudier.

- Marx Ferree, M., Gamson, W. A., Gerhards, J., & Rucht, D. (2002). Four models of the public sphere in modern democracies. *Theory and Society* 31: 289–234.
- Oscarsson, H. (2022). *Konsten att välja parti. En handbok för dig som tänker rösta i nästa val*. Makadam förlag.
- Petrocik, J. R. (1996). Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study. *American Journal of Political Science* 40(3), 825–850.
- Petrocik, J. R., Benoit, W. L., & Hansen, G. J. (2003). Issue ownership and presidential campaigning, 1952–2000. *Political Science Quarterly* 118(4), 599–626.
- Strömbäck, Jesper (2005). In Search of a Standard: four models of democracy and their normative implications for journalism. *Journalism Studies* 6(3): 331–345.